

Războiul Rece la periferie. RSS Moldovenească în ordinea mondială bipolară (1970-1980)

Veronica ONEA

Abstract

This article uses unpublished documents from the Archive of Social-Political Organizations of the Republic of Moldova, the former archive of the Central Committee of the Communist Party of Moldavia, in order to identify and describe the main tendencies of the Cold War in the Moldavian SSR in the period from 1970 to 1980. The decade presented in this study is characterized by multiple and multi-level changes both within capitalist and socialist systems. In this context, the periphery became the main arena for the Cold War and a place where the concept of boundaries between the two rival systems underwent significant changes.

Keywords: Soviet Union, Moldavian SSR, Cold War, IR, Soviet foreign policy, détente, longue durée.

Introducere

La începutul anilor '70 confruntarea est-vest intră într-o fază imprevizibilă. În cadrul *Cold War Studies*, anii 1970 ai secolului trecut continuă să fie o temă de cercetare marginalizată. Mark Sandle și Igor Cașu explică această situație prin acel *longue durée* al istoriei sovietice care a făcut ca Brejnev și epoca sa să pară monotone în comparație cu perioadele anterioară și cea imediat următoare.¹ Cu toate acestea, așa cum arată Susanne Schattenberg, anume etapa Brejnev este crucială în explicarea evoluțiilor din următorul deceniu; pe de o parte, această perioadă a fost marcată de ridicarea standardului de viață al cetățenilor sovietici, în primul rând prin reducerea săptămânii de muncă și creșterea salariului, pe de altă parte, mijlocul anilor '70 definește începutul celor șapte ani de declin: declinul personal al lui Brejnev, declinul economiei sovietice și declinul *détente*.² Pornind de la această observație, în acest articol voi încerca să arăt cum s-a manifestat

¹ Mark Sandle, Igor Cașu, „Leonid Brezhnev in Soviet Moldavia, 1950-52: the making of a Gen-Sek?”, *Plural. History, Culture & Society*, nr. 2, vol. 4 (2016): 108.

² Susanne Schattenberg, *Brezhnev: The Making of a Statesman*, (New York: Bloomsbury, 2021), 335.

confruntarea est-vest în RSS Moldovenească în perioada 1970-1980. În încercarea de a răspunde la această întrebare voi face apel la câteva dintre perspectivele propuse de Mark R. Beissinger asupra statului sovietic.³

În elaborarea acestui articol am consultat documentele de arhivă din Fondul 51, inventarele 31-36, 41, 45, 48, 51-52 (Secția Informații și relații internaționale a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei), aflate la păstrare de stat la Direcția Arhiva organizațiilor social-politice a Agenției Naționale a Arhivelor. Selecția acestora a fost ghidată de două rațiuni. În primul rând, informațiile conținute în aceste documente creionează tendințele perioadei 1970-1980 din perspectiva relațiilor internaționale și a temelor de propagandă ale politicii externe sovietice la periferia de vest a Uniunii Sovietice. Acest aspect este crucial în înțelegerea rolului RSS Moldovenească în logica confruntării est-vest în perioada analizată în articol. În al doilea rând, documentele descoperă o perspectivă locală asupra contextului perioadei 1970-1980; acestea nu se referă exclusiv la dosarele de actualitate ale politicii externe sovietice, ci conțin teme de actualitate ale politicii interne, mai ales referințe la chestiunile social-economice, modernizarea economică și problemele din sectorul agrar al RSS Moldovenească, care sunt importante în relevarea caracteristicilor perioadei la periferia Uniunii Sovietice. În fapt, încadrarea acestor aspecte în agenda Secției Informații și relații internaționale a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei demonstrează actualitatea lor în agenda politicii externe sovietice din acea perioadă. Având în vedere că principala limitare acestui demers decurge din caracterul difuz al informațiilor din documentele de arhivă consultate, acest articol nu își propune să ofere o perspectivă exhaustivă asupra manifestării confruntării est-vest în RSS Moldovenească în anii 1970-1980. În prim-plan, acesta încearcă să documenteze tendințele majore ale confruntării est-vest în acea etapă a Războiului Rece și, în subsidiar, să delimiteze probabilele încercări ale Chișinăului de a influența politica externă sovietică. Așadar, pornind de la contextul descris mai sus, aplicând metoda deductivă și diacronică, în prima parte a acestui articol voi dezvolta fundamentele teoretice pe care îmi construiesc argumentația, corelându-le cu informațiile din documentele de arhivă, iar în a doua parte a articolului voi încerca să identific principalele tendințe ale perioadei 1970-1980 în RSS Moldovenească în contextul confruntării dintre cele două superputeri.

Cadrul metodologic

Uniunea Sovietică, așa cum argumentează Mark R. Beissinger, și-a negat calitatea sa imperială și a folosit coordonatele sistemului modern de stat-națiune,

³ Mark R. Beissinger, „Rethinking Empire in the Wake of Soviet Collapse”, în *Ethnic Politics and Post-Communism: Theories and Practice*, ed. Zoltan Barany, Robert G. Moser (Ithaca: Cornell University Press, 2005), 17.

în primul rând, normele suveranității statului și ale autodeterminării naționale ca instrumente de control neconsensual asupra populațiilor distincte din punct de vedere cultural.⁴ Diluarea liniei dintre stat și imperiu, produsă în timp, s-a manifestat diferit în diverse perioade și în diverse spații, totuși, estomparea acestei linii și pretențiile de națiune descriu natura ilegitimă și neconsensuală a controlului.⁵ Chestiunea de fond, pe care o abordează același Mark R. Beissinger, vizează nu doar relațiile de control ale unei societăți politice asupra alteia⁶, ci și relațiile ilegitime de control în special de către o societate politică națională în detrimentul alteia.⁷ Disfuncționalitățile create de aceste caracteristici ale imperiului sovietic sunt extrem de vizibile în cazul RSS Moldovenească în anii 1970-1980 în sfera economică.

În argumentația sa, Beissinger atribuie elitelor rolul de agenți care au socializat calitatea de imperiu a Uniunii Sovietice în interiorul și exteriorul său.⁸ În calitatea lor de instituții politice, elitele etnice locale au fost create și funcționau pentru a menține controlul regimului asupra proceselor de mobilizare socială.⁹ Atunci când are loc ascensiune masivă a dispuetei naționaliste într-un timp scurt care afectează în număr mare de grupuri, aceste elite socializează calitatea de imperiu a Uniunii Sovietice în interiorul și exteriorul său pentru a-și maximiza propria putere. Aceste idei rămân importante pentru că explică, prin analogie, feroarea liderilor politici locali în anumite chestiuni de propagandă și de politică externă. Pe de altă parte, aceasta arată manifestările locale ale Războiului Rece și importanța liderilor locali, ca instituții politice, într-un anumit context istoric.

Apelul la aceste perspective ale lui Mark R. Beissinger în contextul temei și al scopului trasat în acest articol este important din două puncte de vedere. În primul rând, prima perspectivă a cercetătorului referitoare la caracteristicile imperiale ale Uniunii Sovietice sunt importante pentru a arăta dependențele microsistemului, respectiv ale RSS Moldovenească, de preocupările și interesele macrosistemului sovietic. În al doilea rând, ideea despre relațiile ilegitime de control ale unei societăți politice asupra și sau în detrimentul alteia ne poate ajuta să apreciem poziția periferiei de vest în cadrul sistemului sovietic.

Războiul Rece în perioada 1970-1980

La sfârșitul anilor 1960, bazele relațiilor internaționale de după al Doilea Război Mondial se erodează. Rivalitatea SUA-URSS¹⁰ intră în faza detensio-

⁴ Beissinger, „*Rethinking Empire*”, 17.

⁵ Beissinger, *Rethinking Empire*, 32.

⁶ Beissinger, *Rethinking Empire*, 33.

⁷ Beissinger, *Rethinking Empire*, 33.

⁸ Beissinger, *Rethinking Empire*, 33.

⁹ Philip G. Roeger, „Soviet Federalism and Ethnic Mobilization”, *World Politics*, nr. 2, vol. 43, (1991): 196.

¹⁰ J.P.D. Dunbabin, *The Cold War. The Great Power and their Allies*, (London: Routledge, 2008, 2nd edition), 3.

nării pe continentul european,¹¹ în contextul succesului Ostpolitik al Germaniei de Vest, care a sporit stabilitatea regională, și al semnării Acordului cvadripartit de la Berlin în 1971, care a înlăturat o barieră în calea discuțiilor mai ample dintre est și vest. În pofida *détente*, logica confruntării continuă să modeleze politica strategică a celor două superputeri, pentru că importanta armelor nucleare și a puterii militare se menține, descurajarea rămânând periculoasă și incertă.¹²

După războiul din Vietnam, Statele Unite ale Americii urmărește în plan extern îmbunătățirea relațiilor cu Uniunea Sovietică și cu China. În 1972 președintele Richard Nixon întreprinde o vizită în statul chinez, moment care anunță schimbarea poziției Statelor Unite ale Americii față de aderarea Chinei la Organizația Națiunilor Unite. Acțiunea a trezit îngrijorare la Kremlin, acest gest fiind considerat ca o încercare de dezechilibrare a balanței de putere la nivel global, grăbind apropierea Moscovei de Washington. Apropierea dintre cele două puteri este marcată nu doar de semnarea SALT I în 1972, dar și de semnarea Acordului cvadripartit de la Berlin în 1971, intrat în vigoare în 1972, între Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică și Franța care a îmbunătățit relația între cele două părți ale Germaniei.

Procesul de la Helsinki, inițiat în 1973 și finalizat cu semnarea Actului Final de la Helsinki în 1975, este cel de-al doilea eveniment care marchează deceniul analizat în acest articol. Acordurile de la Helsinki sunt importante de două perspective. În primul rând, acestea recunosc principiul integrității teritoriale, definesc granițele și reduc forțele convenționale în Europa, unde Uniunea Sovietică deținea superioritatea numerică, deschizând, pe de o parte, calea spre cooperarea economică între cele două blocuri, eforturi comune în domeniul științei, tehnologiei și protecției mediului. Totodată, abordează chestiunea umanitară și a drepturilor omului, care permiteau acțiunile disidenților. Pe termen lung, anume acest aspect a încurajat contestarea regimului pe diverse dimensiuni.

La fel de importante ca aceste evoluții la nivel sistemic sunt și transformările din interiorul blocurilor care explică anumite tendințe de la periferii.

În lumea transatlantică, după 1945 și până spre mijlocul anilor 1970, Washingtonul a fost fidel viziunii că Războiul Rece era o luptă pe termen lung în arena militară, ideologică, politică, economică, științifică și culturală.¹³ Principalele instrumente de prevenire a atacurilor sovietice asupra Statelor Unite și ale aliaților

¹¹ J.P.D. Dunbabin, *The Cold War*, 276.

¹² William Burr, David Alan Rosenberg, „Nuclear competition in an era of stalemate, 1963–1975”, în *The Cambridge History of the Cold War. Crises and Détente*, vol. 2, Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 88-111.

¹³ Frank Costigliola, „US foreign policy from Kennedy to Johnson”, în *The Global Cold War*, Odd Arne Westad, 112.

săi a fost acumularea masivă de armament defensiv și dezvoltarea forțelor de represalii, combinate cu alianțe politice și militare care au extins protecția SUA asupra altor țări în schimbul angajamentului și sprijinului lor în lupta împotriva comunismului.¹⁴ Totuși, după 1960, mișcările de stânga și comunismul se extind cu suportul material masiv al Uniunii Sovietice în America Latină, în Africa și Asia, iar China se afirmă pe arena politicii internaționale. Aceste evoluții au ajustat viziunea Washingtonului vizavi de competiția cu Uniunea Sovietică.¹⁵ O altă evoluție care marchează tabără lumii libere și capitaliste evidentă la sfârșitul anilor 1960 se referă la emergența unor centre de putere care riscau să se detașeze de Washington. Pe de o parte, Japonia devine un concurent economic și comercial al Statelor Unite, fapt ce va crea anumite dezechilibre și tensiuni în partea lumii dominată de acesta.¹⁶ Pe de altă parte, recesiunile din 1970-1971 și 1975-1976 întrerup creșterea economică a Statelor Unite și, între 1974-1975, încurajate de contextului creat de criza petrolului, periferiile lumii capitaliste, în primul rând statele Americii Latine, cer o Nouă Ordine Economică Internațională.¹⁷ Așa cum sugerează J.P.D. Dunbabin, în interiorul lumii capitaliste și democratice apare ramificația nord-sud, care devine la fel de adâncă ca diviziunea vest-est.¹⁸ Între anii 1973-1975, Henry Kissinger se implică activ în crearea unei noi înțelegeri inter-americane pentru că America Latină avea potențialul de a deveni un pol de putere în sudul global.¹⁹ Washingtonul căuta să evite situația în care statele din America Latină și cele din lumea decolonizată se puteau alia în forurile internaționale, formând un puternic bloc de negocieri pe scena mondială.²⁰

De cealaltă parte, după umiliința din Caraibe, Uniunea Sovietică crește cheltuielile pentru apărare cu 40%.²¹ În lipsa clarității în disputa sino-sovietică,

¹⁴ Richard D. Cooper, „Economic aspects of the Cold War, 1962–1975”, in *The Cambridge History of the Cold War. Crises and Détente*, vol. 2, Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 44.

¹⁵ Robert J. McMahon, „How the Periphery Became the Center. The Cold War, the Third World, and the Transformation in US Strategic Thinking”, in *Foreign Policy at the Periphery. The Shifting Margins of US International Relations since World War II*, Bevan Sewell, Maria Ryan (Kentucky: University Press of Kentucky, 2017), 20.

¹⁶ Thomas Crump, *Brezhnev and the Decline of the Soviet Union*, (London: Routledge, 2014), 4.

¹⁷ Thomas Crump, *Brezhnev*, 3.

¹⁸ Thomas Crump, *Brezhnev*, 4.

¹⁹ Tanya Harmer, „Dialogue or Détente. Henry Kissinger, Latin America, and the Prospects for a New Inter-American Understanding, 1973–1977”, in *Foreign Policy at the Periphery: The Shifting Margins of US International Relations since World War II*, Sewell, Bevan and Ryan, Maria, (eds.), (Lexington: University Press of Kentucky, 2017), p. 230.

²⁰ Tanya Harmer, „Dialogue or Détente”: 230.

²¹ Svetlana Savranskaya, William Taubman, „Soviet foreign policy, 1962–1975”, in *The Cambridge History of the Cold War. Crises and Détente*, vol. 2, Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 142.

pentru Moscova devine clar că era necesar nu doar să discute direct cu americanii, ci și să încerce să ajungă la o reglementare europeană.²² Uniunea Sovietică acceptă propunerea Statelor Unite de limitare a armelor strategice²³ și acceptă acordul politic conținut în capitoul I al Actului Final de la Helsinki de reducere a armelor convenționale în Europa. Aceste evoluții devin posibile și datorită schimbării leadership-ului politic de la Moscova. În strategia globală, detașându-se de politica externă a lui Nikita Hrușcirov, reiterând lupta pentru „eliberare” care însemna căutarea unor aliați noi și reconsolidarea coalițiilor vechi în lupta împotriva imperialiștilor capitaliști, Brejnev cochetează cu ideea dezvoltării colaborării reciproc avantajoase cu țările capitaliste, promovând soluționarea conflictelor internaționale prin negociere.²⁴ El susține ideea cooperării est-vest, într-o perioadă în care interdependențele și globalizarea se impun ca teme de studiu în domeniul relațiilor internaționale, încurajând și inițiativele diplomatice cu statele capitaliste, în primul rând cu Statele Unite ale Americii și Republica Federală Germania (în continuare RFG). Cu toate acestea, aceste evoluții sfârșesc într-un nou și scurt Război Rece, desfășurat între 1979-1983.²⁵

În perioada 1970-1980, dilemele în blocul dominat de Uniunea Sovietică, la fel ca în cel dominat de Statele Unite ale Americii, au fost determinate de factorul economic. În interior, pe parcursul deceniului analizat în acest articol, URSS-ul se confruntă cu provocarea de a-și reforma economia prin descentralizarea și democratizarea procesului de planificare,²⁶ proces care a și produs Primăvara de la Praga din 1968. Moscova nu reușește să facă față fluxului de reforme fragmentare, care degenerază într-un ciclu epuizant,²⁷ autodistructiv, care erodează pilonii ideologici ai sistemului. Dacă până spre 1973, economia sovietică părea că va deveni egală celei americane (în ciuda pierderilor de capital determinate de colectivizare și de cel de-al Doilea Război Mondial),²⁸ după 1973, când economia globală se prăbușește sub efectul crizei petrolului, ratele de creștere ale Uniunii

²² Svetlana Savranskaya, William Taubman, „Soviet foreign policy”, 77.

²³ Robin Edmonds, *Soviet Foreign Policy. The Brezhnev Years*, (Oxford: Oxford University Press, 1983), 74.

²⁴ Richard D. Anderson, Jr., *Public Politics in an Authoritarian State. Making Foreign Policy during the Brezhnev years*, (Ithaca: Cornell University Press, 1993), 197.

²⁵ Gottfried Niedhart, „East-West Conflict: Short Cold War and Long Détente. An Essay on Terminology and Periodization”, în *The Long Détente: Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s–1980s*, ed. Oliver Bange, Poul Villaume (Budapest: Central European University Press, 2017), 22.

²⁶ Boris Kagarlitsky, *Empire of the Periphery. Russia and the World System*, (London: Pluto Press, 2007), 288-289.

²⁷ Mark Harrison, „Economic Growth and Slowdown”, în *Brezhnev Reconsidered*, Edwin Bacon, Mark Sandle, (London: Palgrave Macmillan, 2002), 58.

²⁸ Mark Harrison, „Economic Growth”, 45.

Sovietice și ale statelor socialiste din Europa Centrală și de Est au scăzut mai mult decât cele ale Europei de Vest sau a Statelor Unite ale Americii. Această scădere a coincis și cu un proces intrinsec sistemului sovietic – revenirea la tendința de bază a creșterii lente.²⁹

La începutul anilor 1970, din rațiuni politice și economice, relațiile est-vest s-au intensificat.³⁰ Ca efect al creșterii schimburilor comerciale, creditele din vest au fost extinse, fapt ce determină apariția mai multor forme de cooperare industrială între cele două blocuri.³¹ Cu toate acestea, în a doua jumătate a anilor 1970, importurile estului au fost încetinite din cauza datoriei publice externe și a dificultăților de a exporta în vest. Referindu-se la aceste transformări, Fritz Bartel susține că multe state din blocul estic ar fi intrat în crize profunde la sfârșitul anilor '80 din cauza datoriilor suverane.³² În acest context, economia statelor est-europene s-a concentrat cu precădere în regiunea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER).³³ Odată cu industrializarea economiei și urbanizarea, strategia de modernizare socialistă a alimentat naționalismul și protestele,³⁴ erodând instituția politică a elitelor locale. Modelul modernizării economice al Uniunii Sovietice bazat pe planificarea centralizată, fermele colective, proprietatea statului și managementul centralizat al sistemului de producție și de distribuție au generat o puternică polarizare socială.³⁵ Această polarizare socială a căpătat valențe etnice, intensificând mobilizarea socială pe criterii etno-naționale.

Războiul Rece în perioada 1970-1980 în RSS Moldovenească

Estomparea liniei dintre stat și imperiu a servit obiectivului de menținere a controlului centrului asupra unui areal geografic, economic și politico-cultural divers, control necesar inclusiv pentru susținerea modernizării socialiste și pentru legitimarea pretențiilor hegemonice ale sistemului însuși. Relațiile ilegite de control în special de către o societate politică în detrimentul alteia devin vizibile în RSS Moldovenească în perioada 1970-1980 pe dimensiunea politică,

²⁹ Mark Harrison, „Economic Growth”, 47.

³⁰ Morris Bornstein, „East-West Economic Relations and Soviet-East European Economic Relations”, în *The Soviet Economy Continuity and Change*, Morris Bornstein (New York: Routledge, 2019), 222.

³¹ Morris Bornstein, „East-West Economic Relations”, 222.

³² Fritz Bartel, „Overcoming Stagnation. Global Finance and the Search for “New Thinking” on the End of the Cold War”, în ed. Nuno P. Monteiro, Fritz Bartel, *Before and After the Fall World Politics and the End of the Cold War*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 28.

³³ Morris Bornstein, „East-West Economic Relations”, 222.

³⁴ Philip G. Roeger, *Soviet Federalism*, 196.

³⁵ George J. Neimanis, *The Collapse of the Soviet Empire: A View from Riga*, (Westport: Praeger Publishers, 1997), 4.

economică și strategică, fiind determinate de caracteristicile confruntării est-vest și de transformările din interiorul celor două blocuri din această etapă a Războiului Rece.

Pe dimensiunea politică, relațiile ilegiteime dintre Moscova și Chișinău se manifestă pe dimensiunea politicii externe, ca atribut al suveranității. În calitatea sa de republică componentă a Uniunii Sovietice, RSS Moldovenească a avut propria Constituție care stabilea aspectele fundamentale ale funcționării ei: prin Legea fundamentală din 1941 în vigoare până în 1978, republica și-a delegat o parte din drepturile sale suverane autorităților unionale, inclusiv cele în domeniul politicii externe. În articolul 68 din Constituția din 1978, care urma reforma constituțională din URSS din 1977, RSS Moldovenească era definită ca un stat suveran. Potrivit articolului 73, republica putea negocia și stabili relații cu alte state, putea face schimb de reprezentanți diplomați și consulari și putea să se alăture organizațiilor internaționale. Cu toate acestea, articolul 28 din Constituția din 1978 stipula că în domeniul relațiilor cu alte state și organizații, RSS Moldovenească se va ghida după scopurile, sarcinile și principiile de politică externă stabilite în Constituția Uniunii Sovietice din 1977. În același mod, după 1972, activitatea serviciului diplomatic de la Chișinău trece sub controlul direct și strict al Moscovei, când sunt stabilite relații strânse cu Biroul Consular al Ministerul Afacerilor Externe al URSS și departamentele consulare ale ambasadelor URSS-ului de peste hotare.³⁶ Acesta trebuia să transmită către Moscova note informative despre venirea în republică a lucrătorilor diplomați ai ambasadelor acreditate în URSS.³⁷ Igor Cașu susține că, chiar dacă Moldova sovietică a beneficiat de vaste investiții în agricultură și industrie, fiind privilegiată în această privință, a cedat în schimb interesele locale și prosperitatea,³⁸ validând ideea lui Mark R. Beissinger despre relațiile ilegiteime de control ale unei societăți politice naționale în detrimentul alteia.

Pe dimensiunea economică, relațiile ilegiteime de control, în special de către o societate politică în detrimentul alteia, se referă la chiar modernizarea socialistă. Modernizarea socialistă de stat a fost construită pe patru elemente: saltul rapid la modernitate dintr-o poziție înapoiată în sistemul global al capitalismului; acceptarea standardelor economice și tehnologice ale lumii capitaliste și a termenilor predominantă în zona centrală a sistemului global; socialismul, impunând regimuri construite pe constrângere administrativă și mobilizarea politică, a îngădit dezvoltarea economică, tehnologică și științifică; în sfârșit,

³⁶ Direcția Arhiva organizațiilor social-politice (în continuare DAOSP), Fondul 51 (în continuare F.), inventarul (în continuare inv.) 34, dosarul (în continuare d.) 129, fila (în continuare f.). 27.

³⁷ DAOSP, F. 51, inv. 34, d. 129, f. 27.

³⁸ Igor Cașu, „Patterns of succession: Top Party Elite Recruitment in Soviet Moldavia and centre-peripheral relations, 1940-1991”, în *Moscow and the Non-Russian Republics in the Soviet Union. Nomenklatura, Intelligentsia, and Centre-Periphery Relations*, Li Bennich-Bjorkman, Saulius Grybkauskas (London: Routledge, 2022), 83.

lumea comunistă s-a construit ca un model rival al lumii capitaliste, cu pretenții de hegemonie globală.³⁹ Dezvoltarea socialismului într-o țară prin chiar această interdependență a sa ideatică și structurală de capitalism era un sistem dependent de modelul antitetice și antagonist.

Baza economiei RSS Moldovenească era sectorul agrar, republica fiind specializată în producția de struguri și vin, fructe și legume. Pământurile fertile permiteau implementarea proiectelor-pilot și realizarea experimentelor în agricultură astfel încât acest domeniu era utilizat de către Moscova în scopuri propagandistice atât în interiorul Uniunii Sovietice și al blocului estic, cât și în relația cu statele din blocul capitalist. Într-un articol intitulat *3,5 milioane de pomi fructiferi în memoria lui Lenin. Moldova sovietică – baza experimentală a politicii agrare a URSS-ului*, publicat în *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, mica republică era prezentată ca fiind un raion educativ-practic în dezvoltarea agriculturii, care se afla în avangardă la capitolul folosirii metodelor industriale în agricultură.⁴⁰ Jurnalistul susținea că prin exemplul acestei republici se poate studia cum arată modul de viață într-o țară agrară în ultima etapă a comunismului,⁴¹ adăugând totuși că factorul decisiv al succesului politicii agrare de aici este că acestea îi lipsește fundamentul științific, scopul ei fiind acela de a asigura populația cu produse.⁴²

Atunci când economia sovietică trece prin decelerarea asociată cu ratele de creștere ale valorii adăugate în industrie și construcții, agricultură și sectorul terțiar al economiei (transport, comerț și servicii),⁴³ specificul dezvoltării Moldovei în cadrul sistemului sovietic iese puternic în evidență, punând presiune pe sistem. În Moldova sovietică, penuria de alimente – carne și unt în anii '60 - , creșterea prețurilor la legumele de seră la sfârșitul anilor '70 și lipsa bunurilor de larg consum asociate cu managementul economic deficitar, cu problemele sociale, care au acutizat chestiunea etnică, și cu militarizarea economiei sovietice au dus la apariția unor fenomene care sabotau sistemul. Așa cum arată documentele de arhivă, în anul 1980, în RSS Moldovenească este semnalată o tendință îngrijorătoare: creșterea prețurilor pe piața colhozurilor, inclusiv pentru acele produse tradiționale, care se cultivau în Moldova.⁴⁴ De exemplu, prețul cartofilor în 1980 crescuse cu +47% față de cel din anul 1979, iar cel la sfecla de masă cu +87,8%.⁴⁵ Indexul comun la prețurile pieței colhozurilor în republică crescuseră cu 114,8% față de anul 1979, ceea ce însemna creșterea cheltuielilor orașenilor⁴⁶ și eforturi bugetare suplimentare. De asemenea, în anul 1980, din cauza nivelului

³⁹ György Péteri, „Nylon Curtain – transnational and transsystemic tendencies in the cultural life of state-socialist Russia and East-Central Europe”, *Slavonica*, no. 2, vol. 10, (2004): 114.

⁴⁰ DAOSP, F. 51, inv. 51, d. 111, f. 24.

⁴¹ DAOSP, F. 51, inv. 51, d. 111, f. 26.

⁴² DAOSP, F. 51, inv. 51, d. 111, f. 27.

⁴³ Mark Harrison, „Economic Growth”, 45.

⁴⁴ DAOSP, F. 51, inv. 54, d. 5, f. 1.

⁴⁵ DAOSP, F. 51, inv. 54, d. 5, f. 1.

⁴⁶ DAOSP, F. 51, inv. 54, d. 5, f. 1.

scăzut de organizare și tehnologizare a producției și a comerțului – economic ineficiente - , în republica agrară cu soluri fertile se înregistrau cele mai mari prețuri (de achiziție și cu amănuntul) din Uniunea Sovietică la legumele de seră.⁴⁷

Pe dimensiunea strategică, relațiile ilegite de control de către o societate politică în detrimentul alteia se leagă de poziția RSS Moldovenească nu doar în geografia imperiului, cât și în zona de graniță de importanță strategică pentru Uniunea Sovietică. Situată la marginea imperiului sovietic, a doua⁴⁸ cea mai mică republică din componența Uniunii Sovietice, Moldova lega periferiile blocului estic de periferia URSS-ului. Importanța sa este descrisă într-un raport al Secției de informații și relații externe a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, condusă de Viktor Andrușceak, care, după momentul Helsinki, devine preocupată de modul în care este prezentată Moldova în străinătate și, mai cu seamă, cum sunt expuse reușitele sale în cadrul sistemului sovietic. În viziunea Moscovei, Chișinăul trebuia să arate lumii capitaliste succesul poporului moldovenesc atins în anii puterii sovietice sub conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În interiorul lumii socialiste – așa cum transpare dintr-un proces-verbal al ședințelor de partid din raionul Ungheni realizat după Congresul din decembrie 1966 al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice,⁴⁹ RSS Moldovenească avea însă o poziție vulnerabilă în interiorul imperiului sovietic, în primul rând prin prisma vecinătății sale cu România. Moldova sovietică se afla aproape și de vulnerabilii aliați sovietici – Polonia și Ungaria – state care au și împins Uniunea Sovietică spre *détente* pe continentul european.⁵⁰

La începutul anilor 1970, în RSS Moldovenească este creată linia și zona de graniță⁵¹, acestea fiind luate sub controlul unităților zonelor de graniță (gestionate direct de KGB și de Ministerul Afacerilor Interne al Uniunii Sovietice). În 1971 este finalizat procesul de acordare a pașaportului persoanelor care locuiau în zona de frontieră. Măsurile au fost impuse de situația de la hotarul vestic al republicii, acolo unde, conform autorităților sovietice, se înregistrau cele mai grave încălcări legate de trecerea ilegală a frontierei (punctele de trecere Ungheni, Leușeni și Leova). Începând cu anul 1970, în punctele de trecere Ungheni (atunci raionul Kotovsk, numit și poarta de vest) și Leușeni se intensifică controlul vamal. Concomitent, se încearcă descurajarea vizitelor turiștilor români în Moldova sovietică. După 1976, Moscova depune eforturi de consolidare a granițelor prin intensificarea controlului militar al acestora. În acest context, Trupele Districtul de grăniceri Vest decorat cu ordinul „Drapelul Roșu” îndeplinesc sarcini ce decurg din deciziile Congresului al XXV-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice: îmbunătățirea metodelor și tehnicilor în serviciul de grăniceri, consolidarea

⁴⁷ DAOSP, F. 51, inv. 54, d. 5, f. 3.

⁴⁸ Cea mai mica republică din componența Uniunii Sovietice era RSS Armeană.

⁴⁹ DAOSP, F. 46, inv. 3, d. 44, f. 8.

⁵⁰ Svetlana Savranskaya, William Taubman, „Soviet foreign policy”, 134.

⁵¹ DAOSP, F. 51, inv. 35, d. 123, f. 109.

acoperii operative în locurile vulnerabile (măsuri de diversiune), noi modalități de control a documentelor, a bagajelor și a autovehiculelor care traversează frontiera, înzestrarea tehnico-inginerească a graniței de stat și consolidarea țărmului Mării Negre. În orașul Odesa este creată o brigadă separată de corăbii de patrulare.⁵²

Relațiile ilegite de control ale Uniunii Sovietice exercitate în detrimentul RSS Moldovenească sunt stabilite și în sectorul de apărare, republica rămânând, așa cum consemnează documentele de arhivă, într-o deplină dependență de preocupările de securitate ale Moscovei.

În pofida *détente*, sentimentul de insecuritate la granițele Uniunii Sovietice se accentuează, determinând militarizarea periferiei. La începutul anilor 1970, după semnarea SALT I, activitatea pe dimensiunea militară în Districtul militar Odesa, unde era inclusă și RSS Moldovenească, este energetică, intensificându-se în următorii ani. Pretențiile Moscovei față de contribuția Chișinăului în domeniul militar cresc: în 1973 – cota de recruți era planificată la 5287 de militari,⁵³ în 1975 – 5527,⁵⁴ în 1976 – planificat 7340,⁵⁵ în 1978 – planificat 8545.⁵⁶ Se majorează numărul de zile dedicat antrenamentelor anuale la care participau ofițeri, sergenți și soldați în rezervă: de la 20-60 în 1973⁵⁷ la 20-90 de zile în 1974⁵⁸ și din 1976 - 15-90 de zile.⁵⁹ În 1974, Ministerul Apărării sovietic și Statul Major al Forțelor Armate al Uniunii Sovietice hotărăște reorganizarea regimentului de rachete antiaeriene în brigadă cu scopul consolidării apărării aeriene a Moldovei și a capitalei Chișinău.⁶⁰ După Congresul al XXV-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 24 februarie-5 martie 1976 pretențiile Moscovei față de republicile unionale privind îndeplinirea obiectivelor în sfera militară și de apărare cresc din nou. Acestea făceau referire, în primul rând, la numărul anual de recruți, la îmbunătățirea condițiilor sociale ale militarilor, la mobilizarea sectorului agrar în producerea echipamentului militar și a pieselor auxiliare necesare pentru sectorul militar și de apărare al Uniunii Sovietice. În noiembrie 1978, Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și Consiliul de Miniștri al URSS emite Decretul nr. 980-380 privind producerea pieselor pentru tehnică militară.⁶¹ În temeiul acestuia, Moscova pune presiune pe republicile unionale în vederea îndeplinirii planului privind producerea și livrarea tehnicii militare și a produselor auxiliare.⁶² În 1980, Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice decide că

⁵² DAOSP, F. 51, inv. 44, d. 14, f. 31.

⁵³ DAOSP, F. 51, inv. 35, d. 123, f. 1.

⁵⁴ DAOSP, F. 51, inv. 36, d. 112, f. 1.

⁵⁵ DAOSP, F. 51, inv. 44, d. 14, f. 15.

⁵⁶ DAOSP, F. 51, inv. 47, d. 9, f. 1.

⁵⁷ DAOSP, F. 51, inv. 33, d. 88, f. 125.

⁵⁸ DAOSP, F. 51, inv. 36, d. 112, f. 1.

⁵⁹ DAOSP, F. 51, inv. 44, d. 14, f. 15.

⁶⁰ DAOSP, F. 51, inv. 35, d. 123, f. 121.

⁶¹ DAOSP, F. 51, inv. 54, d. 5, f. 70.

⁶² DAOSP, F. 51, inv. 36, d. 109, f. 3.

ministerele și instituțiile Uniunii Sovietice și Consiliile Miniștrilor din republicile unionale sunt responsabile de îndeplinirea necesităților statului sovietic în domeniul militar și al apărării: republicile trebuiau să asigure elaborarea planurilor de pregătire a mobilizării sectorului agrar și controlul sarcinilor de mobilizare.⁶³

Concluzie

Folosind surse inedite, apelând la câteva dintre perspectivele lui Mark R. Beissinger despre caracteristicile imperiale ale Uniunii Sovietice importante în poziționarea periferiei de vest în cadrul sistemului sovietic, acest articol a încercat să arate cum s-a manifestat confruntarea est-vest în RSS Moldovenească în perioada 1970-1980.

În contextul marcat de *détente*, RSS Moldovenească capătă o vizibilitate sporită în cadrul sistemului sovietic, atât datorită poziției sale în cadrul geografiei imperiului, cât și al însemnătății strategice pe care o avea granița de vest pentru Uniunea Sovietică. În perioada analizată în articol, periferia sovietică devine, pe de o parte, zona în care granițele economice, politice și culturale dintre sistemul socialist și cel capitalist se fluidizează datorită schimburilor tehnico-științifice dintre statele celor două blocuri favorizate atât de *détente*, cât și de Actul Final de la Helsinki, iar pe de altă parte, RSS Moldovenească devine o temă importantă pe agenda de securitate a Kremlinului care își impune controlul tot mai strict asupra graniței, amplificându-și propaganda pentru că republica era considerată vulnerabilă în fața influențelor externe, în primul rând a celor venite dinspre România.

Rezumat

Acest articol utilizează documente inedite aflate la păstrare la Direcția Arhiva organizațiilor social-politice, fosta arhivă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, cu scopul de a identifica și a descrie principalele tendințe ale Războiului Rece în RSS Moldovenească în perioada 1970-1980. Deceniul analizat în acest studiu este cunoscut prin schimbările multiple, multi-nivel care au loc deopotrivă atât în sistemul capitalist, cât și în cel socialist. În acest context, periferia devine principala arenă de manifestare a Războiului Rece și locul unde conceptul de graniță dintre cele două sisteme rivale suferă modificări semnificative.

Cuvinte-cheie: Uniunea Sovietică, RSS Moldovenească, Războiul Rece, relații internaționale, politica externă sovietică, *détente*, *longue durée*.

Veronica Onea,

Independent Scholar

Email: veronica.i.onea@gmail.com

⁶³ DAOSP, F. 51, inv. 54, d. 1, ff. 6-14.